

Sorgulama Zamanı Düşünce Topluluğu

İslam Öncesi İnan ve Azerbaycan'daki Siyasi Otoriteler Arasında Çatışan Güç İlişkileri

Yazar: Hasan Gülmuhammet

İslam'dan sonraki durumun ve Azerbaycan'ın Türklerle meskûn olmasından dolayı bu faraziyeyi araştırmaya fazla hacet yoktur diye düşünmekteyim. Ancak Türk olmayan İslam öncesi Azerbaycan'ında bu sözün doğruluğunu araştırdık.

İnan tarihinin son yüzyılına göz attığımız zaman Azerbaycan'dan İnan rejimi ve sistemine muhalif cereyanların ve hareketlerin baş kaldırdığını ve başka etniklerin hareketlerine ve cereyanlarına da yön verdiğini görmekteyiz. Azerbaycan'ın coğrafi konumu ve bir taraftan Kafkaslara, diğer taraftan Türkiye ve dolayısıyla Avrupa'ya yakın olması farklı fikirlerin ve akımların cezbedilmesi açısından önemli rol oynamıştır. Rusya, Sovyetler Birliği, Avrupa, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti son yüzyılda bu topraklar için esin kaynağı olmuştur.

Azerbaycan'ın Hunlar ve Hazarlardan başlayarak Türkler tarafından mesken tutulması, Selçuklular döneminde Oğuz Türklerinin yoğun göçleriyle bölgenin Türkleşmesi ve Moğolların terkinindeki çok sayıda Türk'ün de burayı yurt edinmesiyle İnan'ın diğer yerlerinden farklı olarak tamamen başka bir kültürün şekillenmesi bu topraklarda farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve her zaman öncül rol oynayan bu farklılık günümüze dek varlığını devam ettirmiştir.

Ancak İslam öncesine baktığımız zaman Azerbaycan'ın adeta muhalif bir merkez konumunda olduğu, farklı dönemlerde İnan devletlerine muhalif insanların ve karşıt bir havanın var olduğu görülmektedir. İslam kaynaklarında bu konu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

İnan mitolojik krallarından Feridun'un ülkesini üç oğlu Selm, Tur ve İrec arasında bölüştürmesinden sonra kendi hisselerinden memnun kalmayan Tur ve Selm, en iyi toprakları en küçük kardeş İrec'e vermesinden dolayı babalarına ve İrec'e kin beslemişler ve ordularıyla birlikte o hisseleri İrec'in elinden almak istemişlerdi. Onların orduları Azerbaycan topraklarında birbirine yetişmiştir. Orada kardeşlerin huzuruna gelen İrec, ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla İnan'ın simgesi Azerbaycan'da öldürülmüştür.[1]

İrec'in sülalesinden Keyhosrov'un İnan tahtına oturmasıyla atasının intikamını almak istemesi üzerine Tur ve Selm'in birleşik ordusunun Azerbaycan'dan İnanşehr'e yürüdüğü belirtilmektedir.[2] Buradan Azerbaycan'ın İnanşehr terkininde olmadığı ve farklı bir konuma sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. Burada Azerbaycan'dan bugünkü bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ve kuzey Kafkas toprakları mı yoksa Güney Azerbaycan topraklarının kastedildiği anlaşılmamaktadır. Ancak Kuzey Azerbaycan toprakları daha muhtemel olarak düşünülmektedir. Bu da söz arası İslam kaynaklarında o topraklara Aran ve Alban değil de Azerbaycan denildiği göstermektedir.

İrani kavimlerin efsanevi dönemlerine ait Keyanian sülalesinden Keyhosrov ile Turan hükümdarı Afrasiab arasında yapılan uzun savaşlar Turan kavimlerinin yenilmesi ile sonuçlanmıştır. Afrasiab'ın kumandanlarından sadece oğlu Şiyde'nin hayatta kaldığı ve Keyhosrov ile savaşa tutuştuğu belirtilmektedir. Aralarındaki savaş 4 gün sürmüş ve Şiyde'nin Azerbaycan'a kaçışıyla son bulmuştur. Ancak düşmanını takip eden Keyhosrov orada Şiyde'yi öldürmüştür. Aynı macera Afrasiab için de söylenmektedir. Oğlundan sonra savaşa başlayan Turan hükümdarının yenilmesinden sonra Azerbaycan'a kaçışı ve orada Keyhosrov tarafından tekrar yenilerek ortadan kaldırılması bir takım İslam kaynaklarında aksini bulmuştur.[3] Turan hükümdarlarını Azerbaycan'ı bir üs ve sığınacak yer olarak görmeleri ve buradan yardım alabilmeleri olasılığı onları bu topraklara çekmiştir. Elbette bazı kaynaklarda Afrasiab'ın Ceyhun ve Belh taraflarında öldürüldüğü de yazılmıştır.

Bilindiği üzere Sasaniler döneminde Azerbaycan Zerdüş'tün doğum yeri olarak gösterilmiş ve burada büyük bir ateşkede yapılarak Zerdüştiliğin önemli merkezlerinden birisi haline getirilmiştir. Akamenitler döneminden de Azerbaycan satraplığının da önemli olduğu bilinmekle beraber Aşkaniler döneminde Ermenistan'ın kapısı olması itibariyle de önemli idi. Çünkü Aşkaniler döneminde Ermenistan'ın kontrolü Roma ile onların arasında her zaman bir savaş nedeni olmuştur.

Aşkaniler döneminde de Azerbaycan'ın bu sülaleye karşı olduğuna dair bazı işaretler mevcuttur. M. Ö. 33 yılında Roma imparatoru Antuan'ın ve Azerbaycan'ın hakimi Artavazd'ın Ermenistan'ın yeni hakimi Artaksias ile müttefik olan Partlıları yendiği belirtilmektedir. Bu savaşta Azerbaycan'ın Aşkanilere karşı Roma'nın yanında yer aldığı görülmektedir. Ancak Oktav ile savaşmak için Roma ordusunun geri çekilmesi üzerine Artavazd, Aşkaniler tarafından yenilmiş ve Roma'ya kaçmak zorunda kalmıştır.[4]

Sasani hükümdarı Türzkade 4. Hürmüz döneminde asi olan ordu komutanı Behram Çubin, Hürmüz ile oğlu Hosrov Parviz'in arasını karıştırmaktaydı. Hürmüz'ün, hükümdarlığını devirmek için oğlunun birileri tarafından tahrik edildiğine dair daha önceden de şüpheleri vardı. Behram Çubin, Hosrov Parviz adına sikkeler darbettirmiş ve Hürmüz'ün başkentine yollayarak halka dağıtmıştır. Hürmüz'ün endişelendiği ve oğlunu hapse atmak istediği, Hosrov Parviz'in ise kaçarak Azerbaycan'a geldiği, oradaki mahalli hakimin ona destek verdiği ve onunla biat ettiği ifade edilmektedir.[5]

Sasaniler döneminde Azerbaycan marzbanı'nın önemli olduğu ve bölge ordu komutanlığı altında Azerbaycan, Samogan, Şehr-e Zur, Mehr Cangozag, Masabathan, Helvan, Dinaver, Hemedan, Espahan, Zencan, Kazvin, Tabarestan ve Kuhestan şehirlerinin bulunduğu belirtilmektedir.[6]

Bu faktlar Azerbaycan'da İran'a karşı muhalif bir cereyan, fikir ve hareketlerin var olduğunu göstermektedir. Asrın en büyük İranologlarından Frye da Azerbaycan'ın ne geçmişte, ne de günümüzde hiçbir zaman tam olarak İrani bir toprak sayılmadığını ileri sürmektedir.[7]

Kaynakça:

[1]Thaalabi, Tarikh-e Thaalabi, s. 36-41

[2]A.g.e., s. 43

[3]Ebn Moskuyeh, Tajarab al-Omam, s. 77; Gardizi, Tarikh-e Gardizi, s. 48

[4]Richard Nelson Frye, Tarikh-e Bastani-ye İran, s. 378

[5]Yaghubi, Tarikh-e Yaghubi, s. 206-208; Thaalabi, Tarikh-e Thaalabi, s. 433

[6]Yaghubi, a.g.e., s. 218

[7]Frye,Miras-e Bastani-ye İran, s. 19

<http://www.sorgulamazamani.com/> adresinden 21.06.2018 11:58 tarihinde indirilmiştir